

filozofi izvršili duhovno revolucijo, nemško življenje razdvajala politična in moralna romantika s svojim uporom proti razumu in z mislijo samovolje umetnika, ki se je kmalu umaknila v avtoriteto cerkve in v službo reakcionarnim vladam. Romantična šola je podpirala težnje nemštva, ki se je pripravljalo za spopad s Francijo in je potrebovalo idejo, ki bo v bistvu nasprotovala napredni Franciji.

Gospodarsko in politično moč je dala Nemčiji vlada Bismarcka. Podpora države je omogočala razvoj industrije, država je s socialnimi zakoni urejala delavsko vprašanje in vojaška sila je združila Nemčijo. Ta doba je še okrepila avtoritarni duh v Nemcih, potsdamska sila se je izkazala za močnejšo od weimarskega duha. Nemško življenje so obvladali pangermanisti. Z vso upravičenostjo je januarja 1912 pisala berlinska „Post“: „Kateri možje se dvigajo najvišje v zgodovini naroda, za koga bije nemško srce z najbolj vročo ljubeznijo? Za Goetheja, Schillerja, Wagnerja, Marxa? O ne, temveč za Barbarosso, velikega Friderika, Blüchnerja, Moltkeja, Bismarcka, za trde ljudi krvi! K njim, ki so žrtvovali tisoče življenj, se dviga iz duše naroda najnežnejše čustvo, resnično obušujoča hvaležnost.“ (Cit. po: F. W. Foerster: Europa und die deutsche Frage, Luzern 1937.)

Velika vojna je sicer povzročila ustanovitev weimarske republike, toda miselnosti, ki bi jo opravičevala, ni bilo. Nove osnove niso prišle z mislijo svobode, ki je zahtevala takrat že drugih oblik. Sistem, na katerem je nova republika sloanela, so vzdrževale stranke, ki so ga po programu znikavale. V političnih bojih se je v Nemčiji le desnica lahko naslanjala na tradicijo, ki je živela in ki je ustvarila zunanjo veličino Nemčije. Ta tradicija pa je bila daleč od liberalnih idealov, ki v Nemčiji niso nikdar zaživel. Miselnega prevrata fašizmu ni bilo treba, nadaljevati je morala le strast, ki ji je bil simbol potsdamski grenadir.

Bolj upravičeno se zdi mnenje o enakih metodah fašizma in socializma. Vendar so to le metode, ki se ne dotikajo osnovnih vprašanj obeh nazorov. Socializem hoče odstraniti nasprotja naše dobe, spremeniti hoče sistem, medtem ko smatra fašizem, da je današnji sistem utemeljen v naravi in hoče izpremeniti samo miselnost. Parole, ki jih fašizem proglašja za svoj socializem, so prevzete iz solidarizma. Tudi je načelni antiindividualizem fašizma daleč od socialističnega kolektivizma. Prvi hoče pokorno, nagonsko usmerjeno maso, drugi zavestno in programsko določeno organizirano skupnost ljudi. Enakost lahko zasledimo le v čisto tehničnih pogledih (n. pr. sistem ene stranke itd.). Medtem pa, ko poudarjajo ideologiji fašizma, da je ta pot utemeljena v mišljenju rase, gleda socializem v diktatorskih oblikah nujno zlo prehodne dobe. In vprašanja so čisto tehnična, so vprašanja organizacije ljudstva v bojnem stanju. Cilj boja obeh nazorov je popolnoma različen, sta pa na isti fronti, drug proti drugemu; od tod sličnost in vendar popolno nasprotje.

Lev Modic.

Kronika

„Ploskanje prepovedano!“

Geslo Cankarjevih „Hlapcev“:

„Namen umetnikov je bil od nekdaj, je, ter ostane, da naturi tako rekoč ogledalo drži: kaže čednosti njé prave črte, sramoti njé pravo obličje, stoletju in telesu časa odtis njegove prave podobe.“ Hamlet.

Kakor vsak človek, tako je tudi umetnik zrasel iz svoje srede in svojega časa; živi v svojem okolju in dela zanj; nanj je privezan z vsemi vidnimi in nevidnimi vezmi, kakor je to pač določeno po vseh naravnih zakonih. Njegovo delo

je samo odraz te povezanosti z življenjem. In čim globlje je umetnik pogreznjen v sredo življenja, čim intenzivneje ga doživlja, tem ostreje in tem tenkočutneje reagira nanj, s tem večjo lahkoto ga vklene v dovršeno formo. Življenjskost, to je poglobljena oznaka sleherne umetnine; lepota, ta je navržena sama po sebi.

Ločiti umetnika kot človeka od umetnika kot oblikovalca, ločiti njegovo delo od življenja, se pravi nič več in nič manj kot odreči mu njegovo umetniško ceno.

V zadnjem času, ko smo praznovali dvajsetletnico smrti Ivana Cankarja, smo imeli priložnost, zadeti na nekaj mnenj, ki se zde, da so v bližnjem sorodstvu s hotenjem, narediti iz pisatelja, ki je stal ves v življenju, „umetnika“, odmaknjenega v nadoblačne sfere neke namišljene umetnosti.

Po posredovanju Mirka Javornika smo se srečali na rožniškem hribu z Ivanom Cankarjem. Površnik mu je bil ogrnjen čez rame in cigareta se mu je kadila med zobmi. Govoril nam je v dolgem monologu in mi smo ga poslušali. Bolj ko smo ga poslušali, tem bolj smo prihajali do zaključka, da nimamo opravka s Cankarjem, temveč le z Javornikom, preoblečenim v Cankarja.

In kaj nam je povedal ta Cankar? — „... Še zdaj mi delate tisto večno krivico,“ je rekel, „vse bi smel biti, prerok, revolucionar, komedijant, Kurent, voditelj, rodoljub, krinkar in senca, samo umetnik ne...“ — „... kaj res ni..., nikogar, ki bi mi hotel priznati samo tisto, kar sem res bil. Saj veš, kaj sem bil. Umetnik, nič drugega.“ — „... Jaz sem bil hlapec lepote, nič drugega. Zaradi lepote sem moral govoriti resnico...“ itd.

Da je bil Cankar umetnik, ni nobena senzacija. To je menda edina stvar, o kateri smo si danes vsi na jasnem. Toda zdi se, da Javorniku niti ni šlo za to. Njemu je predvsem važno, da je Cankar bil zgolj umetnik in nič drugega. Ali določneje povedano: Cankar brez vsake etične dragocenosti, Cankar, razrešen vsega, kar ga veže s konkretnim, slovenskim življenjem neke dobe, Cankar kot brezkrven, eteričen literat, nič drugega. — Marsikatera ‚beseda o Cankarju‘ je bila že napisana in tudi Javornik jo je že napisal — pred petimi leti. Toda videti je, da je avtor sam nanjo pozabil. Zato se je tudi mi spominjamo le mimogrede.

Rekli smo že, da umetniško ustvarjanje ni samemu sebi začetek in namen, ampak ima svoje izrazito družbeno poslanstvo. Porojeno je iz življenja in življenju je namenjeno. Zato je treba vsak čas postavljati resničnost, sredi katere živimo, in etično resničnost umetnikovega dela drugo drugemu nasproti, potrebno je, da z umetnikovim delom presojujemo sebe in svoj čas, kakor je to pred kratkim zapisal France Koblar. In toliko časa, dokler neka umetnina utrjuje naše notranje zdravje, toliko časa, dokler lahko ž njo „presojamo sebe in svoj čas“, skratka: dokler nam je potrebna, toliko časa je ta umetnina tudi živa in — kot radi pravimo — „nesmrtna“.

Publika, ki je ob slavnostni premieri „Hlapcev“ v ljubljanski drami ploskala Cankarju in njegovim besedam, je — nemara celo bolj instinktivno kot zavestno — občutila vso etično veličino Cankarjevega dela, se ogrela ob njej in dala — bila je to predvsem mladina — temu glasnega izraza. Storila ni s tem prav nič drugega kot to, da je na svoj proustdušen način z umetnikovim delom „presojala sebe in svoj čas.“ Toda dvignili so se glasovi in zažugal je prst: To je vendar sam večni in nesmrtni Cankar! Ploskanje prepovedano!

Med prvimi se je oglasil v „Slovencu“ F. Koblar, češ da je z aplaudiranjem in „enostranskim pritrjevanjem“ bil „slavnostni dan pokvarjen“ in „Cankarjevo delo vrženo iz višin čiste umetnosti v dnevni krohot“. Misel, ki jo je malone dobesedno za Koblarjem ponovil gledališki poročevalec v Domu in svetu. — In

vendar je delitev umetnosti v „čisto“ in „nečisto“ popolnoma nesprejemljiva. Umetnost ali je ali je pa ni. In če razume F. Koblar pod „višinami čiste umetnosti“ umetnost, ki je odmaknjena od življenja, od „dnevnega krohota“ v mišične sfere, vzvišene nad vsem pozemskim, potem je treba reči, da nima taka „čista umetnost“ s pravo umetnostjo nobenih ožjih vezi.

Kar pristrčen v svoji odkritosrčnosti pa je nepodpisani gledališki referent „Slovenskega doma“, ki ne more razumeti, čemu se sploh vprizarjajo „Hlapci“, češ tu je Cankar, „gnan po osebnem, zunanjem razočaranju“ zgolj „zbadal politične nasprotnike“ in še ni bil ves „sam, čist in velik, plemenit in lep, človek, vestnik in odvetnik ljubezni ter vzvišene lepote?“ Čemu vprizarjati „Hlapce“, ko pa je tu Cankarju „žolč narekoval, da je narodu... vrgel v obraz, da je narod hlapcev, ker se je politično zvesto oklepaj, kakor se oklepa še tudi dandanašnji svojih pravih, dobrih voditeljev?“ — Proizvod duha, spričo katerega ni kaj reči!

Ob slavnostni premieri Cankarjevih „Hlapcev“ se je znova pokazalo, da imajo gledalci često več zdravega smisla za umevanje umetniškega dela kot pa tisti, ki mu radodarno dele svoje nauke. Toliko časa, dokler se ob Cankarjevih delih publika navdušuje, dokler mu spontano aplaudira, toliko časa je to dokaz, da Cankarjevo delo živi in da živi ž njim vsa njegova etična in moralna vsebina. Če pa se bo kdaj zgodilo, da ne bomo ploskali Cankarju od srca, ampak zgolj zaradi same gole spodobnosti, takrat bo to dokaz, da nam Cankar ni več potreben, in takrat ga ne bo več treba klicati na repertoar.

Kako majhen pa je prav za prav korak od gesla: Ploskanje prepovedano! do: Cankar okrnjen ali celo pregnan z odra, to smo pa imeli priliko videti.

Drago šega.

Politična znanost

Ideologiji nacionalnega socializma prikrojeni novi „Meyerjev leksikon“, ki izhaja v Leipzigu, je že s prvim zvezkom vzbudil v Evropi upravičeno začudenje, ki se je z nadaljnimi zvezki še stopnjevalo. Saj je leksikon sestavljen po teoriji, da je znanost funkcija nečesa, kar je izven spoznavnih možnosti, in da je namesto kritičnega spoznavanja njena naloga „duševno in rasno“ priznanje. S prevzemom tega nauka so se izdajatelji odrekli informativni vrednosti novega leksikona in nam namesto tega nudijo „duševno in rasno priznanje“.

Sedanji Meyerjev leksikon je izrazito propagandno orodje nove ideologije, ki dopušča le „politično znanost“, kot jo je v knjigi „Nacionalno politična vzgoja“ opredelil Ernst Kriek: „V primeri z vprašanjem o koristnosti nekega spoznanja je vprašanje o njegovem znanstvenem značaju popolnoma podrejenega pomena.“ Politična koristnost v tem okviru ne dopušča enotnih principialnih pogledov. Teorija, ki je koristna na vzhodu, lahko zapira pot na zapadu in obratno. Tako ima nac. soc. politična znanost le eno nalogo, namreč opravičevati že določen politični program. Zato poudarja Meyerjev leksikon: „Za ugotovitev narodnostne meje je odločilno politično priznavanje obmejnega prebivalstva. To lahko določimo v vzhodni srednji Evropi le po subjektivnih znakih (priznavanje, glasovanje) in ne po objektivnih znakih (izvor, občevalni jezik).“ (Zvezek V., kolona 210.)

Če bi imela ta teorija veljavnost tudi na zapadu, bi morali Nemci resignirati na Alzacijo in Loreno. Prebivalci teh pokrajin, ki so po občevalnem jeziku pretežno Nemci, se politično priznavajo k Franciji. Toda izdajateljem Meyerjevega leksikona pripadnost prebivalstva ni problem, saj je vendarle občevalni jezik v teh pokrajinah nemški. Potrebno je bilo naglasiti: „v vzhodni srednji Evropi“.

Tukaj zastrta resnica nam odkriva resničnost, ki je program.

L. M.